

Den tyske Original til „Peder Smid oc Atzer Bonde“.

Af J. Oskar Andersen.

Reformationsaarene høre til de Perioder i den danske Historie, hvor Sporene til et virkelig folkeligt Røre er forholdsvis tydelige. Der er Liv og Bevægelse paa de forskellige Omraader, og friske Kræfter nok, der byde sig frem og arbejde paa Gennemførelsen af de nye Tanker, som virke saa fængende. Ogsaa den nationale Bevidsthed har sikkert modtaget et kraftigt Fremstød i de berømte Kampaar, hvor der for første Gang i lange Tider atter taltes til Folket i et Sprog, der var ægte Dansk, og som havde faaet ny Kraft og Smidighed, ved at Ordene blev baaret af en virkelig personlig Tillevelse. — Trods det Hjemmepræg, Reformationen derved har faaet, er det jo imidlertid vist, at hele det aandelige Røre hos os staar i det nøjeste Afhængighedsforhold til Tyskland. Og her er ikke Tale om blotte Impulser; vi var i aandelig Henseende en tysk Provins. De nye Lærdomme og Tankegange overtoges fuldt færdige, og man fulgte ogsaa med Hensyn til de ydre Reformers, der gennemførtes, blindt de Forbilleder, man havde hentet sig ude fra.

Vore Reformatorer er Luthers og hans Mænds Disciple i smaat som i stort. Vi kan glæde os over den Fasthed og Kraft, hvormed de kan optræde og tale deres Sag, men selv med stærke Brillen søger man forgæves det originale hos dem. Naar »Prædikanterne« paa Herredagen i København 1530 fremlægge deres »Artikler«, sker det med en

Djærvhed og Utvetydighed, som hæver sig langt over Melanchtons ængstelig famlende Optræden paa den samtidige Rigsdag i Augsburg. Her er ingen Tilsøring eller »Forklaringer« for at dække over vitterlige Afstande — men her er heller ikke Tanke af noget i egentlig Forstand selvstændigt eller Spor til særlig Skaberevne. Og det samme gentager sig i hele den Literatur, disse Aar frembragte, hvad enten den er mere lærd eller rent populær, hvad enten den har digterisk eller prosaisk Form. »Danmark levede literært paa fremmed Kost«, er der blevet sagt¹⁾, og selv om det forekommer vor nationale Følelse stødende, det er en simpel Kendsgerning.

Alligevel har man, netop paa det literære Omraade troet at kunne pege paa en enkelt Undtagelse. Blandt de satiriske Smaaskrifter, som Tiden frembragte, har jo nemlig Digtet om »Peder Smid oc Atzer Bonde« hidtil staaet uden paavist Forbillede, og, betragtet som originalt Arbejde, maatte der tilkendes det en ikke ubetydelig Rang i Literaturhistorien. Det er levende og naturtro, baade hvad Handling og Sceneri angaar, fuldt af rammende og friske Tanker, lægger ikke ringe psykologisk Forstaaelse for Dagen og er i Sammenligning med Datidens grove Polemik forholdsvist behersket; og rober end Versene ikke nogen virkelig Digter-aand, saa falder dog Rimene ganske let. — For dets Originalitet talte nu, bortset fra Upaaviseligheden af en fremmed Original, gode Grunde. Det er jo i høj Grad mættet med lokalt Stof, der utvungent følger sig ind i Digtets Ramme. Paa intet Punkt bryder dette kunstigt Helhedssammenhængen eller rober sig afgørende som Indskud, derimod bidrager det i høj Grad til at fæstne det troværdige, hjemlige Udtryk, Digtet helt igennem gør. Som Dr. Heise udtrykte det: »det er ikke en løs Lokalisering, hvor man ligesaa godt i de fleste Tilfælde kunde sætte andre Navne i Stedet«. Indholdet er desuden i den Grad et slaaende Udtryk for de

¹⁾ Raph. Meyer, Den gamle danske Dødedans, 1896. S. 12.

Tanker, der virkelig drøftedes i Kirke og Hjem, paa Gader og i Kroer, og Sproget er saa rent, at det hele maa forekomme os som Kød af vort Kød. Naar man følger den oplyste Smeds djærve og rammende Angreb paa Karup-Valfarten og Tidens andre kirkelige Skavanker, og sammenstiller dermed de fortrinlige Bidrag til Reformationsbevægelsen i Viborg Stift, som Dr. A. Heise har samlet som en Virkelighedskommentar til Digtet¹⁾, syntes det ikke for meget sagt, naar Nyudgiveren, Svend Grundtvig, i sine Slutningsrim uden videre erklærede om Forfatteren: »Han haver været en Dannemand af Reformanter i Salling Land«, eller naar Dr. Heise mente at kunne paastaa, at, selv om Forfatteren havde haft et Forbillede, var Indholdet dog behandlet paa en saadan Maade, at der var fremkommet »noget helt originalt«²⁾.

Andre Forskere som C. Bruun og J. Paludan³⁾ slog vel stærkere paa Muligheden af en literær Afhængighed. Navnlig viste sidstnævnte hen til beslægtede Frembringelser fra Tyskland og Schweiz, der i formel Henseende og med Hensyn til visse Enkeltheder kunde have paavirket den danske Forfatter, men ogsaa Prof. Paludan erklærede⁴⁾: »Det er kun Rammen, der er laant . . . vor Satire overgaar langt de tørt dialogiserede tyske Stridsskrifter i Individualiseringen af Personer og Omgivelser saavel som i Samtalens Liv og Lune«.

Jeg tilstaar dog, at jeg, navnlig siden Læsningen af Prof. Paludans Afhandling i »Kh. Saml.«, ikke har følt mig saa tryk m. H. til »Smedens« Originalitet, og jeg har siden da haft Spørgsmaalet om »Forbilledet« noteret blandt de andre aabentstaaende Spørgsmaal fra vor Reformationshi-

¹⁾ Ny kh. Saml. V; Kh. Saml. 3. R. III.

²⁾ Ny kh. Saml. V. 744.

³⁾ C. Bruun, Viser fra Reformationstiden, 1864, S. 4; J. Paludan, Bemærkninger til nogle Grupper af Reformationstidens Digtning i Kh. Saml. 4. R. III. S. 706 ff.

⁴⁾ Danmarks Literatur fra Reformationen, 1896, S. 78.

storie¹⁾ og har efter Tid og Lejlighed holdt Udkig med tysk Literatur af denne Art. — For et Par Maaneder siden blev jeg saa i en Literaturoversigt opmærksom paa en Titel, blandt nogle paa ny udgivne Flyveskrifter fra Reformations-tiden, der baade ved Emnet og det angivne Personantal maatte slaa én. Titlen lød: »Ein Gespräch zwischen vier Personen von der Wallfahrt im Grimmental«. Da jeg omsider fik den lille Bog fat, viste det sig straks, at Formodningen om den danske Satires Kilde var rigtig, men Opdagelsen var mindre lystelig, end jeg havde ventet. Det

¹⁾ Maa jeg benytte Lejligheden til at pege paa et andet Spørgsmaal fra Reformationshistorien, der stadig bør betragtes som aabentstaaende. Pater Ludw. Schmitt har i Skriftet »Der Kölner Theologe Nikolaus Stagefür und der Franciskaner Nikolaus Herborn« ment at kunne identificere de nævnte Personer og dermed løse Spørgsmaalet om den berømteste af de til Herredagen 1530 indkaldte Tyskere. Men det saglige og sproglige Bevis, han fører ud fra Sammenligning mellem »Confutatio« og Herborns Skrifter er ikke tvingende. Vi bevæger os her altfor meget i *common places* fra Datidens Teologi. Hypotesen vilde kun kunne gøre Krav paa at være mere end en ren Mulighed, hvis Beviset for Herborns Nærværelse i Danmark paa det angivne Tidspunkt var ført; men her svigter det. Forfatteren maa levere et Modbevis for, at Herborn paa den Tid ikke var andetsteds, men dette Modbevis er saa svagt, at Mandens Alibi ikke kan siges at være omstødt. Jørgen Sadolin formoder jo ogsaa i Nov. 1530 i »Viborgberetningen«, at »de ægyptiske Jordemødre« endnu ere i Landet og »pynte samme arme Ting (Modskriftet), før de føre det i Kirke«. Jeg ser ikke, der er nogen Grund til at opgive Haabet om engang at finde en virkelig Dr. Stagefür, hvis Navn kan give en forstaaelig Anledning til Omskrivningen »Stagebrand«. Pater Schmitts Forklaring af Øgenavnet tilfredsstiller absolut ikke. — Det samme gælder Doktoren fra Bamberg eller Bomberg (der findes et saadant hollandsk Stedsnavn), ti Viborgberetningen kan dog næppe mene, at Dr. af Bombo er den samme som Dr. Stagefür. — Der er Grund til at fremhæve dette, da Pater Schmitts Hypotese er ved at gaa over i den alm. Bevidsthed som »Kendsgerning«. Fr. Nielsen (Kirkehistorie II. 295, 1904) har uforbeholdent bifaldet den, og selv saa sagkyndige Mænd som Dr. H. F. Rørdam (Biogr. Lexik. XVII, 108) og Dr. A. Heise (Danmarks Riges Historie III, 315 f.) slutte sig dertil, den sidste med et meget svagt Forbehold.

var nemlig ikke et »Forbillede«, der her dukkede op; nej »Peder Smids« Originalitet blegnede i den Grad, at det Tilfælde netop viste sig at foreligge, som Dr. Heise mente, var absolut udelukket. Den danske »Digter« har nemlig alligevel foretaget »en løs Lokaliseringen« og indsat andre Navne i Stedet for de oprindelige. Hans Virksomhed indskrænker sig i Virkeligheden væsentlig til at levere en noget bredt udtraadt, rimet Oversættelse af det tyske Forlag; og, for at live danske Læsere op, gøre det hele mere hjemligt og Polemiken saa meget mere overbevisende, har han ikke undset sig for at indsætte — ikke blot danske Stednavne, men ogsaa danske Personnavne i de Historier, den tyske Forfatter havde fortalt som tyske. Disse Historier, der netop gav det danske Digt dets »sanddrue Præg«, viser sig altsaa med et Par tilsatte Undtagelser som »Laan«. Oversætteren har saaledes ikke haft stærke Skrupler med H. til, hvad der kunde være tilladeligt i en Polemik. Men som »Kunstner« maa vi alligevel vedblivende godkende hans unægtelige Evner. Trods Versenes Mangel, og skønt hans Gengivelse af Originalen paa adskillige Punkter er mattere end denne, da han, for at faa Rimene til at føje sig, maa udtvære dens Tanker og Udtryk¹⁾, er det jo en Kendsgjærning, at han har forstaaet at illudere i allerhøjeste Grad. Men Virkningen er som sagt naaet ved Midler, der gør det meget fatteligt, at han har skjult sit Navn for Samtid og Eftertid.

Vender vi os da til Originalen, saa viser det sig iøvrigt, at Udgiveren O. Clemen allerede i 1899 i »Zeitschrift für Reformationsgeschichte« (XIX) — i Anl. af Spørgsmaalet om Tigtermunkenes vældige Oste-Indsamlinger, — har henledet Opmærksomheden paa »Ein Gespräch« (jfr. S. 366), men herhjemme har ingen lagt Mærke dertil. I 1906, da han begyndte Nyudgivelsen af den højst interessante Række

¹⁾ Her er ganske en Parallel til den danske Bearbejdelse af Satiren om den syge Messe; se S. Birket Smiths Udtalelser S. XXII i Nyudgaven (Niclaus Manuels Satire om den syge Messe, Kbhvn. 1893).

»Flugschriften aus den ersten Jahren der Reformation«¹⁾, optog han saa ogsaa (som Nr. 4) »Peder Smids« Original i Serien. Den fulde Titel lyder:

Eyn gesprech zwyschen vyer Personen

wye sie eyn getzengk haben von der Walfart ym Grimmetal, was für unradt odder büberey,
dar aus entstanden sey . .

Hantwercksmant. Bawer. Pfaff. Münch.

Eyn treu Christlich ve[r]manung, an alle Hantwercks leute vor
müsszigang sich tzu hüten.

Originaltrykket er udgaaet fra Wolfgang Stürmers Presse i Erfurt, som det menes, 1523 eller 1524; det er i 4to paa 3 Ark (A—C 3^r), og Eksemplarer af det findes nu kun i Halle og Zwickau. Et samtidigt Optryk udsendte Bogtrykkeren Matthis Maler, ogsaa i Erfurt; af det findes Eksemplarer i Breslau, Strassburg, Tetschen og Zwickau. — Under Skriftets Titel findes et morsomt Træsnit, der meget træffende gengiver den bekendte Begyndelsesscene i Kroen i det Øjeblik, Bonden træder ind i Stuen, hvor de to gejstlige lege Tavl, medens »Haandværkeren« sidder og hviler ud ved sin Kande.

Det er altsaa ikke Karup-Valfarterne og Misbruget med Madonna Billedet dér, der har givet Anledning til den kvikke og rammende Samtale om Tidens kirkelige Brøst; men Grimmental og den paastaaede Grund til Pilegrimsrejserne derhen. Grimmental er en lille By i Thüringerwald, o. 7 Km. Syd for Meiningen; nu er den en Krydsningsstation mellem Werra- og Ritschenhausen-Banen. Paa Reformationstiden ejedes den af Grev Wilhelm af Henneberg og var just kommet i Ry som lykkelig Indehaver af et undergørende Madonna-billede. O. Clemen's korte Indledningsbemærkninger i Nyudgaven giver et ganske levende Udtryk af, hvad Val-

¹⁾ I. Bind, Leipzig 1907, er nu udkommet; det indeholder 15 Smaaskrifter, af hvilke vistnok »Grimmentaler-Valfarten« kan betegnes som det bedste. Smaaskrifterne kan faas enkeltvis.

farterne betød i Datidens kirkelige Liv — ikke mindst pekuniært. 21. August 1478 var det lille Kapel, over hvis eneste Alter det naaderige Guds-Moder-Billede hang, blevet indviet. Allerede Aaret efter paa St. Hans Dag kunde Würzburger Stiftets Viebiskop indvie et større Kapel (formentlig er her dog Tale om en af de, ogsaa hos os, velkendte Udvidelser af Valfartskirker, hvor Koret af H. til Messerne og Altrenes Tal forlænges), og endnu i Aaret 1499 lagde man Grund til den monumentale og kunstnerisk smykkede Kirke, der først blev færdig 1507 og havde ikke mindre end 7 Altre af H. til Efterspørgslen efter Messer dér. Masser af Votivgaver smykkede selvfølgelig en saadan Kirke og vidnede om Billedets Kraft. Der var ikke alene mange Kalke og Kors og slige Kostbarheder; der var Mængder af Krykker, Jærnbøjler o. s. v. samt Gengivelser af de talrige Hjerter, Hoveder og Ben, Arme og Hænder, der skyldte Maria deres Karskhed¹⁾, — man kender det fra de berømte rom.-kat. Valfartssteder i vore Dage. 1502 skal her have været et Tilløb af 44,000 Pilegrimme — det kunde give Offerudbytte! Grev Wilhelm, der som de fleste af Tidens Stormænd var bravt forgældet, glædede sig da ikke blot som god Katolik over de Velsignelser, der timedes hans Guds Kirke, men fandt ogsaa i sin Egenskab af »Kirkeven« og praktisk Mand, at her var en skønne Lejlighed til billige »Laan«. — Det er det samme over alt, vi kender herhjemme Historien fra »det hl. Sakrament« i Kippinge²⁾.

Men Herligheden varede kun kort. 1519 fik Grimmental en slem Konkurrent i »den skønne Marie« i Regensburg³⁾,

¹⁾ Et fortræffeligt samtidigt Træsnit af Mich. Ostendorfer, der fremstiller Valfart til et saadant udstyret Maria-Valfartskapel, er gengivet i v. Bezold, *Gesch. der deutschen Reformation*, Berlin 1886, S. 106.

²⁾ Om Christiørn II's og Biskop Jens Andersen Beldenaks o. fl.s. »Laan« her se H. F. Rørdam i *Kh. Sml.* 4. R. III 446 f.

³⁾ Ogsaa her gentog det samme sig. I Løbet af kort Tid var der Midler nok ikke blot til at afløse det oprindelige lille Trækapel med en anelig Stenkirke, men ogsaa til at drage laansøgende

og Aaret efter advarede Luther i sit Skrift til Tysklands kristelige Adel ogsaa specielt mod »Vildkirken« i Thüriſgerwald. Nu gik det rivende ned ad Bakke med Tilstrømningen. Om det er historisk for Grimmelſtals Vedkommende, at de ærværdige Fædre paa Stedet ſøgte at hjælpe paa Søgningen ved at lade Maria græde, ſom Satiren paastaar, indlader Clemen ſig ikke paa at drøfte. Men »grædende« Billeder har i alt Fald næppe været noget enestaaende. Clemen henviſer i en Note til, at man i Zwickau Marielirke har et Alterværk, hvor den Gruppe, der fremſtiller Begrædelsen af Kriſti Lig, har en Madonnafigur, hvis Hoved er udhulet og har fine Rørkanaler ud til Øjnene. Vi kender jo her fra Danmark lignende Figurer, og ogsaa andetſteds fra foreliggende Vidneſbyrd om ſaadanne. Jeg tror, Formodningen om, at ſligt ſkyldes den udgaaende Middelalderſ Smag for realiltiſk Kunſtfremſtilling, er rigtig. Ligeſom man dengang i Malerkunſten jagede efter de meſt ſlaaende, naturaliltiſke Virkninger, blev jo de udkaaene Figurer i de ſtore Alterſkrin fremſtillet med udpræget realiltiſt Kraft og Sandhed. Derfor rykkes de bibeltſke Emner ned i Datidens Tidſomgivelſer, derfor lægges der Livets Farver over Sculpturværkerne. Da det i Billeder ſom »den ſmerterige Moder« o. ſ. v. gælder om at gribe og røre ved at fremſtille Sorgen ſaa naturotro ſom muligt, lægger man f. Eks. en vaad Svamp eller lign. ind i Marias udhulede Hoved og opnaar ſaaledes let den forhøjede »kunſtneriſke Virkning«, at »virkelige Taarer« trænge ſig ned gennem Kanalerne til Øjnene. — Hermed er det ſelvfølgelig ikke udelukket, at ſaadant kan være udnyttet af ſamvittighedsløſe Geiſtlige i bedragerſk Øjemed. Clemen henviſer til et Tilfælde fra Stralſund, der er meddelt i Thomas Kantzows »Chronik von Pommern«¹⁾. En Moder ſøgte i 1503

•Venner« til Kirken. Her var det Regensburger-Magistraten, der betragtede Kirkekiſten ſom dens private Laanekasse uden at trykkes af Iver efter Tilbagebetaling.

¹⁾ Udg. af G. Gaebel, I—II, 1857—8; Uddrag af den, vedrørende Kul-

at hjælpe sin Søn, en Præst, der levede kummerligt ved, hvad han fik som Offer for tilfældig Messelæsning, til stor Indtægt, ved at hælde Hønsblod i Kristushovedet paa et gammelt Krucifiks. Ogsaa her siges det tydelig nok, at Hovedet i Forvejen var udhulet og forsynet med en Prop. Konen har da vel vidst, at det gamle Krucifiks tidligere har »blødt«. Nu blev der stort Tilløb af andægtige, der troede at staa overfor et »Mirakel«. Men Bedrageriet opdagedes let og straffedes med Forvisning.

Men hvad enten man nu i Grimmental har villet lave »Mirakler« eller ej, saa har sikkert den livligt skrevne Samtale, der tager sit Udgangspunkt for den skarpe Kritik af Valfarter overhovedet i Afsløringen af Bedrageriet dér, bidraget mægtigt til at ødelægge den hellige Kirkes Ry.

Om den tyske Satires Forfatter vides intet sikkert. Clemen fremsætter tre Formodninger. Mest tilbøjelig er han til at gætte paa den tidligere Barfodmunk Joh. Eberlin fra Günzburg, berømt som Folkeprædikant og Forfatter. Han anses næst Luther for den begyndende Reformations-tids bedste »Pamfletist«, hvad Sprogets Renhed og Smidighed angaar. Hans højst interessante, agitatoriske Smaapiece »Die 15 Bundsengenossen« fra 1521, skrevet dels før, dels efter hans Udstødelse af Fransiskanerklostret i Ulm, behandler lignende Emner som »Ein Gespräch«, og denne sidste henviser i Stykket om Tienden (S. 24) ligefrem til det Tillæg: »Eyn new und das letzt aussschreyben der XV bundtengenossen«, som Eberlin udsendte (1522—3) fra Wittenberg. Hermed sættes Tidspunktet *a quo* for Satirens Fremkomst; noget nærmere Bevis for Henførelsen til 1523—4 giver iøvrigt Clemen ikke. Medens den tyske Original rigtig citerer »das letzt büchelein der Propheten bundtengenossen«, er det vel tvivlsomt, om den danske Bearbejder har kendt dette Arbejde; i alt Fald vil de danske Læsere ikke let have

kunnet forstaa Peder Smids Henvisning Pag. F. 3^v: »Ville I have bevisning flere, i de sidste Propheter finde I mere«. — Siden gjorde Eberlin sig bekendt ved sin Pastoralteologi («Wie sich eyn diener Gottes wortts ynn all seynem thun halten solle», 1525) og sin Indgriben i Bondekrigen. Han døde allerede 1530¹). — Noget afgørende Bevis for Forfatterskabet til »Ein Gespräch« kan imidlertid ikke siges at foreligge, og Clemen peger da ogsaa paa to andre Eventualiteter, dels Luthers Ven fra hans Klostertid i Erfurt, Johann Lang († 1548), kendt for sine humanistiske Studier, sin Deltagelse i Fornyelsen af Erfurt-Universitetet og sin Medvirken ved Reformationens Gennemførelse i Erfurt, hvor han blev Sognepræst²); dels Fransiskaneren Ægidius Mechler fra Erfurt.

Da den tyske Original nu ligesom »Peder Smid« er let tilgængelig for alle i Nytryk, og Pladsen for Øjeblikket i »Kh. Sml.« er beslaglagt, skal jeg kun holde mig til de vigtigste Resultater, som Sammenligningen mellem dem giver. Det danske Digt (*P. S.*) følger nøje Originalen (*T*) fra Emne til Emne. Vi genfinder altsaa den samme Drøftelse af Valfarter, Helgener og Præsternes Opgaver (med Stilling til Sjælemesser og Skærsild, Skriftemaal, Helligdage, Faste, Tiende og Offer), af Munkenes Existensret samt deres Prædikener, af Spørgsmaalene: Kætteri, Afadsbreve og Sakramenter og, efterat Bonden og Munken er blevet overbeviste, slutte- lig samme Angreb paa de gejstliges Stilling til Ægteskab. Intet Emne er føjet til og kun paa to Punkter (Helligdage og Sakramenter) er der foretaget saglige Ændringer i Be-

¹) Hans udvalgte Skrifter er udgivet i »Neudrucke deutscher Literaturwerke des XVI. u. XVII. Jahrhunderts«, blandt hvilke en særlig Serie »Flugschriften aus der Reformationszeit« findes. Udgaven er foretaget af Ludw. Enders, I—III, Halle 1896—1902. Om E. se: B. Riggenbach, J. Eberlin und sein Reformprogramm, Tübingen 1874; Radlkofer, J. E. v. G., Nördlingen 1887.

²) Gustav Bauch, Die Universität Erfurt im Zeitalter des Frühhumanismus, Breslau 1904, S. 158—60; jfr. F. W. Kampschulte, Die Univ. Erfurt u. die Reformation, I—II, Trier 1858—60.

handlingen. Skönt *P. S.* iøvrigt paa enkelte Steder kan give Tilføjelser, holder han sig, hvad Realiteten angaar, stadig slavisk til *T.*; han følger da ogsaa i Dialogen denne Replik for Replik.

To Hovedforskelle fra Originalen findes dog. Den ene er, som før omtalt, at *P. S.* er sat paa Rim. Følgen heraf er blevet, at Originalens Klarhed og Fyndighed paa adskillige Steder er forringet, idet Besværet for at faa et Rim har nødvendiggjort en Udtværing af *T.s* Replikker¹). Nogle Steder breder *P. S.* sig dog ogsaa af egen Lyst og udmaler *T.s* Tanker fyldigere. Enkelte Steder er endelig Klarheden forringet ved, at *P. S.* indarbejder i Dialogen en Randglosse fra *T.* Naar saaledes Munken i *T.* (S. 12) bemærker: »Es ist itzund aller gotz dienst veracht, man acht keines heyligen mehr«, har Forf., af ængstelig Omhu for sine Læsere, tilføjet Glossen: »Ja papistische und menschliche dienst«. *P. S.* (A 4) har saa indarbejdet den som Munkens Tale, og paa en Maade, som gør denne ellers ærlige Mand til fræk Forsvarer af »de menneskelige Fund«:

Er ej alt Guds Tjeneste foragt',
og lægges neder det, Paven haver sagt?
Efter Menneskens Fund sig ingen regerer²),
ingen agter nu Helligen mere.

Uklarere er afgjort Tankegangen blevet i *P. S.* (B 1), hvor der er Tale om Helgeners Jærtegn. *T.* (S. 12) siger: »Ich hör erst tzum andern mal (nemlig af Præsten), das eyynn heylig wunderwerck kündt machen«, og Forf. følger saa til i en Glosse: »es hilfft keynn Emsers, Murnersch, Eckisch geschrey, das wortt gottes will gepredigt seyn«. *P. S.* lægger Smeden denne Tilføjelse i Munden og som

¹) *T. S.* 21 siger f. Eks. Bonden: »Man byder os at fejre de hl. Dage, under Band og kristelig Lydighed«. *P. S.* siger: »Vi skulle holde helligt under Band, saa siger hver Præst udi vort Land, under Romer-Kirkes Lydelse al slet«.

²) Saaledes Texten i Udg. fra 1559, se: Universitetsjubilæets Samfunds Blanding II, S. 6.

en Afvisning af, at de danske Gejstlige, han nævner, kan gøre Jærtegn (ikke af Forsvaret for, at Mirakler sker ved Valfartsstederne) — hvad de sikkert aldrig har paastaet:

Jeg kan vel mærke af eder og høre,
at Helligen kunne Jærtegen gøre.
Ingen Prælat kunde det saa gøre
eller Provincial af Sortebrødre,
Ikke Lektor Povel i Helsingør
eller Hr. Søfren Jakobsen det gør,
og ikke alle Munke med deres Bram,
Guds Ord maa alt gange fram.

Paa samme Maade forholder det sig maaske ogsaa med de Linier i Begyndelsen (A 3, 11--16), hvis Fortolkning har voldet Svend Grundtvig Besvær, og som han ved fejlagtig Forstaaelse af Verbet »lide« mener, skal udtrykke Smedens Stilling til de Forlystelser, der finder Sted ved Kildemarkederne. I *T.* (S. 11) siger Haandværkeren kort og godt: jeg har næppe fortjent til Tæringen (ved mit Ophold i Grimmental), saa jeg kan sige, jeg har vel rejst« (das mich dunckt, ich sey wol ym G. gewest), og dertil føjes Slutningen: »men gennem megen Modgang naar man Guds Rige« — et Skriftcitát, som O. Clemen sætter i Parenthes og erklærer for en oprindelig Randglosse (der altsaa ved Trykningen er, galt, indkommet i Teksten). Den kan imidlertid ogsaa godt forstaas som en selvironisk Udtalelse af Haandværkeren i Anl. af hans fejlslagne Forhaabninger om den gode Fortjeneste. *P. S.* forstaar det aabenbart paa sidste Maade; men i hvert Fald er Meningen nu ved Sammenligningen med *T.* klar: Smeden tager sig sin Smule »Lidelse« let¹⁾.

De Udvidelser, *P. S.* bringer, hænger sammen med hans Lokalisering — den anden Hovedforskel fra *T.* Denne Lokaliseringen af Digtet maa indrømmes at være gjort fortræffeligt,

¹⁾ Heise har forstaaet Stedet rigtigt i Kh. Saml. 3. R. III. 187.

set fra et literært Standpunkt. Selv om den nærmeste Sammenhæng paa nogle Steder brydes lidt, har Digtet derved vundet det højst illuderende »Troværdighedspræg« og har selvfølgelig kunnet paaregne langt større Virkning af Polemiken. Allerede det, at *P. S.* straks giver de optrædende Personer Navne, bidrager til Hjemligheds- og Virkelighedspræget. *T.* holder baade »Forfatteren« navnløs (»en Haandværksmand«) og ligesaa Bonden, Præsten og Munken; heller ikke nævner han Stedet, hvor Samtalen foregaar, og Kroværtten forekommer kun i Piecen paa det Sted, hvor Munken kaster Kappen. Skönt hans Rolle nu i *P. S.* ogsaa i Virkeligheden er lig Nul, bidrager han dog ikke lidet til straks at fastslaa det ægte nørrejyske Præg, og der kan vel næppe være Tvivl om, at Las Foged i Skive er en velmeriteret historisk Person. Hensynet til ham har endog givet Oversætteren Mod paa at forbedre Forbilledet. *T.* begynder nemlig med en kort historisk Redegørelse fra Fortælleren: »Det er almindelig bekendt, at efter Midfaste holdes der Messe i Frankfurt. Da Messen var forbi, drog jeg hjemad og kom til en Landsby. Der gik jeg ind i et Værtshus og drak en lille Kande Vin. Der sad en Prædiker-Munk og en Præst og spillede Tavl med hinanden (det er Præsternes og Munkenes Studium og deres Bibellæsning!). Da jeg sad og hvilede mig, saa kom ogsaa en Bonde ind. Jeg bød ham at drikke, men Bonden vilde ikke; han sagde, han drak kun Vand, til han atter kom hjem — han var paa Pilgrimsfærd«. — Saa begynder Samtalen straks om Grimmental, uden at Haandværkeren bemærker noget om et formodet Kendskab til Bonden.

Det danske Digt, hvor Forf. ikke formelt identificerer sig med Smeden, har derimod først draget Slutningsversene fra *T.* frem som en Fortale, derpaa beskriver det Scenen i Kroen i Skive og lader Smeden rette sine velvalgte Ord til den Dannemand Las Foged, der saaledes faar Lejlighed til sine to Replikker, i hvilke han ogsaa afslører sig som en god og from Mand, der lige er kommen fra Kirke. Først

nu kommer Bonden ind og spørger om ret Vej til Karup og maa paa ægte jysk Vis naturligvis straks gøre Rede for sin Hjemstavn.

I det følgende ombyttes stadig, bortset fra Jetzerhistorien¹⁾ og Fortællingen om den Kardinaltitel, Fransiskanerobservanterne tilkøbte sig af Pave Leo, de fremmede Navne med Danske, og Omtalen af disse virkelige, samtidige Personer gør jo stor Virkning. Men, som tidligere nævnt, er Fremdragelsen af den tyske Original ikke nogen Kompliment til den danske Forfatters Redelighedssans, ti det kan dog næppe antages, at der virkelig her i Danmark er sket netop det samme, som *T.* omtaler som sket i Tyskland. Skulde f. Eks. Hr. Mourits Poulsen i Karup²⁾ just have baaret sig ad som de i *T.* navnløse »Pfaffen« i Grimmental³⁾?. Ogsaa Konstateringen af Bedraget sker paa samme Maade. *T.* lader Greven af Henneberg sende en Tjener ind i Kirken og paa en Stige opdage Bedrageriet. I *P. S.* besørger Rinds Herredsfoged en lignende Undersøgelse for Landsdommeren. — Naar Navnene her ikke er givet af den meget navnerige *P. S.*, er det selvfølgelig, ligesom siden ved Omtalen af Bissen af Viborg, fordi han hentyder til almenkendte Personer.

Men selv om man vilde hævde, at en abstrakt Mulighed for Karup-Bedrageriet bestaar, er det ikke tænkeligt, at Historien med Svinehjertet nøjagtig har gentaget sig baade i Schlesien og ved Aalborg. Her føler man ved nøjere Be-

¹⁾ Med H. til den stadig standende Strid om denne se Paulus, Ein Justizmord an 4 Dominikanern, Frf. 1897; R. Steck, Der Berner Jetzerprozess, Zürich 1901 og samme, Die Akten des Jetzerprozesses, Basel 1904. Herefter synes Jetzer at have været en Bedrager, men han maa have haft Medhjælpere, og ganske ren Samvittighed synes de fire Dominikanere ikke at have haft.

²⁾ Om ham se Kh. Saml. 4. R. I. 552 ff.

³⁾ Mariabilledet fra Krarup, der senere fandtes (sammen med et St. Karens Billede derfra) paa Avnsbjerg (jfr. Danske Atlas, IV, S. 496) beskrives ret nøje af Pontoppidan, men der siges aldeles intet om, at det var indrettet til at græde. Det blev af Avnsbjergs Ejer, Grev Rantzau (altsaa mellem 1670 og 85), foræret til en katolsk Herremand

tragtning af Historien, at det for enhver Pris kun gælder for Forf. til *P. S.* at paavirke Læserne og komme den besværlige Indsamler, Hr. Laurits Pedersen, til Livs, ti ved at tillægge ham Historien gaar dens Pointe tabt, og der kommer i Virkeligheden Kludder i Sammenhængen.

I *T.* er Historien selv og dens Forbindelse med det foregaaende logisk. Bonden ønsker Forklaring paa, hvorledes et Valfartssted som »den skønne Marie« i Regensburg kan udøve saa stor Tiltrækning, og Haandværkeren besvarer det ved en »Lignelse« (Analogi), der skal godtgøre, at der gives sympatiske Trolddomsmidler, som kan have underlignende Følger. »Wer weyss, was jeder man kan«, tilføjer han betænksomt. »Lignelsen« gaar da ud paa, at en Jøde fra Schlesien for nogen Tid siden søgte at faa fat paa en dødsdømt Forbryders Hjerter hos Bødlen, men denne gav ham et Svinehjerter, og da det blev nedgravet, trak det straks — naturligvis paa Grund af den magiske Kunst, der var øvet med det — ved Sympati en Mængde Svin til Stedet, hvor det var nedgravet. Altsaa kan ogsaa Præsterne ved Valfartskirkerne have gjort Brug af slige magiske Midler, der virkelig eksistere. Virkningen i Schlesien konstaterer altsaa, selv om Jøden er blevet narret, fortræffelig Sympati-Magiens Kraft. — Overførelsen af Historien paa den aalborgske Antoniter (jfr. C. 4 f.) forringer nu naturligvis ikke i og for sig den Forklaring, der skal gives paa Tilstrømning til et helligt Sted (her Ry), men den passer alligevel ikke, netop fordi Hr. Laurits Pedersen ikke kan antages at være blevet narret. I hans Interesse som Svineindsamler og Vogter af sine Tønnessvin maatte det netop være at faa et Svinehjerter. Den danske Bearbejder røber saaledes den laante Histories Usandhed (i Danmark) ved at medtage dens Begyndelse!

Paa den anden Side brydes ogsaa Sammenhængen i *P. S.* noget ved det indsatte originale Stykke om den bispavede Franciskaner Vincents, som føjes til Redegørelsen for Observanternes umaadelige Rigdom trods deres foregivne

Fattigdom (G. 3). Det gælder aabenbart ogsaa her Bearbejderen om at stille en kendt Mand af den forhadte Orden i Gabestokken, selv om han kun i ringe Grad kan blive en bevisende Analogi til den Kardinal, der er nævnt forud. Medens det nemlig baade er et godt Vidnesbyrd om Observanternes Fattigdomshykleri, naar de kan betale 80,000 Gyl-den, for at faa Pave Leo til at udnævne én af deres til Kardinal, og der tillige er god praktisk Mening i deres Anvendelse af den vældige Sum, da Ordenens Interesse i høj Grad fremmes derved, saa kan Hr. Vincents ikke be-vise, hvad han skulde efter Sammenhængen. Selv om Læ-serne ikke vidste den virkelige Grund, hvorfor han var blevet Biskop¹⁾, vilde de tænksomme blandt dem forstaa, at hans Vielse ikke godtgjorde den overflødige Rigdom hos »de bar-fodede af den hl. Hobs Observants« i Danmark, ti Udgif-terne maatte jo falde dem til Byrde, der var interesseret i Vielsen, men det var der ingen særlig Grund til at antage om Brødrene.

Det turde vel ogsaa betvivles, om Digtet har vundet i Klarhed ved den »Lokalisering«, *P. S.* foretager paa Pag. H. 1 f., hvor Bonden spørger Smeden, hvad der bliver af den Masse Oste, som Tigermunkene indsamle. I *T.* (S. 27) svarer Haandværkeren kort og godt: »Det vil jeg sige dig, de sælger dem i Tøndevis«, hvortil Bonden svarer: »Bi, jeg skal nok sælge mine Oste selv!« *P. S.* vil derimod

¹⁾ Om Vincents Kampe se Heises Art. i Biogr. Lex. IX 94 f. og den anførte Literatur. Muligvis er han viet til Bisp af Gardar af H. til de Planer, der i 1514 var oppe om ny Forbindelse med Grønland. Men selv om dette ikke er Tilfældet, er Vielsen til-strækkelig begrundet dels ved hans nære Forhold til Kongefa-miliens kvindelige Medlemmer, dels ved den Brug, man dengang gjorde af de grønlandske Bisper som Viebisper under Bispeløser eller hos *electi*, der manglede Konfirmationen. V. K. har bl. andet virket som saadan i Fyn, Roskilde Stift, Upsala og Aabo Stifter. I begge Fald maatte Interessen og Udgiften være hos andre end Fransiskaner-Observanterne. — Noget andet er, om V. Kampes Person iøvrigt frembød Grund til offentlig Afbankning; hans Op-træden med betroede Midler synes næppe at have været dadelfri.

gærne indarbejde sin originale Historie om Graabrødrene i Randers, der havde faaet saa meget slagtet Kød indsamlet, at de maatte kaste 200 Faarekroppe, der raadnede, i Fjorden. Det er muligt, at han har dette, som han siger, fra Øjenvidner, men han indfletter i hvert Fald Fortællingen kluntet. Peder Smid siger først: »Af Ostene ved jeg en føje Ting | hvorledes de dermed gaa omkring. | Jeg vil dog sige det, jeg ved | og hvad i Sandingen er sket«. Saa kommer Randershistorien, der afsluttes med: »jeg ved ikke, om de fare med Ostene saa« (1). Af Hensyn til Faarehistorien svarer altsaa *P. S.* paa det fremsatte Spørgsmaal: »de lader dem vel sagtens raadne« og Bonden erklærer saa: »Bi, saa beholder jeg dem heller selv«. Pointen — Beviset for Munkenes Pengegraadighed: at de tigger, for at kunne handle og atter lægge mere til Side — gaar saaledes tabt.

Fortællingen om den nys afdøde rige Mand (G. 4^v), der testamenterer Kirker og Klostre saa meget Gods, men ikke tænker paa de fattige, skønt der er haardeste Elendighed i hans nærmeste Omgivelser, er jo af den Art, at en Lokalisering med Lethed og med Sandhed kunde finde Sted. Den Slags Mennesker gives der jo overalt. Der synes i alt Fald ogsaa at være tænkt paa en bestemt dansk Person¹⁾, saameget mere som *P. S.* ikke følger *T.* helt her. Originalen virker nemlig langt stærkere ved, at den fattige, der forglemmes, er Testators Broder. Naar *P. S.* da erstatter denne med en almindelig Lazarus-Skiltring, maa det vel være af Hensyn til, at den rige, han tænker paa, ikke kunde beskyldes for en saa udpræget Hjerteløshed.

Endnu maa anføres en sikkert opdigtet »Lokalisering«, der er et Vidnesbyrd om Bearbejderens Jagen efter at vække Uvilje mod Klosterfolk. *T.* (S. 25) har set et Tiggerkloster,

¹⁾ Muligvis Provst Henrik Ollusen paa Mors. Ganske vist ligger hans Død ret langt tilbage (1502), men den langvarige Strid om Gavebrevet kunde forklare, at Tilfældet stadig stod levende c. 1530 (jfr. Ny kh. Saml. V. 760). Meget sikker forekommer dog denne Mulighed mig unægtelig ikke.

hvor en enkelt Stues Udsmykning havde kostet 400 Gylden. *P. S.* (G. 2^v) har naturligvis ogsaa set den — noget senere formentlig; ti dengang var der anvendt omtrent 1000 Gylden paa den!

Blandt de Udvidelser af Teksten, der derimod ubestridt maa regnes for heldige, staar den brede Lokalisering F. 4^v, hvor de berømte Linier forekomme:

Hvor man kommer i Randers eller Ribe
i Viborg, Aars, Olborg eller Nibe,
og spør: hvis er den store Gaard osv. osv.

Ligeledes bliver *P. S.* betydelig mere fyldig, hvor han taler om Præsternes Prædiken om de hellige Steder og Helgeners Hjælp (J. 3 f.). Her er *T.* ganske kort og taler abstrakt, medens *P. S.* giver os den morsomme Opregning af »Nødhjælpernes« forskellige Bestillinger, paa en Maade, der minder om Opregningen i Schweizerpræsten Utz Ecksteins »Concilium«¹⁾, og han tilføjer en fortræffelig malende Gengivelse af en Skærsildsprædikens Indhold.

En Række andre Smaaændringer har Lokaliseringen medført, som jeg dog ikke skal opholde mig ved. Eksempelvis nævner jeg kun, at Hensynet til danske Forhold har bevirket, at Øl træder i Stedet, hvor Originalen omtaler Vin — én Undtagelse fraregnet, hvor *P. S.* trænger til et Rim paa Ost og derfor griber til Most (J. 4^v). Munken vil i *T.* arbejde som Bjergmand i Joachimstal, i *P. S.* giver han sig foreløbig af Hensyn til de danske Forhold i Lav med Fiskeri (i den danske Tekst kaster han uden videre Kutten, Tyskeren bytter betænksomt sin med en Kittel hos Værten, der derved dukker frem med en kort Replik). Vigtigere er det derimod, at de tyske Forhold bevirker, at *T.* ved Omtalen af Fasten kan lægge Vægt paa, at de gejstliges fine Fiskeretter er Fraadseri, og kan opfordre Bonden, hvis han ikke har Raad til at købe Fisk for 20—30 Pfenning, til at købe

¹⁾ Se J. Paludan i Kh. S. 4. R. III, 708 f.

et Pund Kød eller to, som det billigere, uden Betænkelighed. *P. S.* optager den første Udtalelse, med den Tilføjelse for Atzers Vedkommende, at han »ikke har Raad til at have Sild paa sin Disk«, hvad der lyder noget utroligt; men den sidste lader han fornuftigvis ganske falde (F. 2^v). — Originalens Opfordring til »de fromme Fyrster og Rigsstæder« om at drive Tiggermunkene ud, er i *P. S.* naturligt henvendt til de »Adelige, Købstadmænd og Bønder« (G. 2^v).

Blandt de Enkelt-Steder, hvor Oversættelsen ikke ganske rammer Originalens Tanke, kan, bortset fra et Par Smaating ved Jetzerhistorien, og den tidligere omtalte Henvisning til Eberlin v. Günzburgs sidste »Bundtsgenoss« om Tienden¹⁾, nævnes F. 3^v, der kalder Ofret til Præsterne »en stor Uret«, medens *T.* blot fremhæver, at man ikke er det skyldig. Derimod er det maaske en tilsigtet Rettelse for at blotte Præsternes Uvidenhed, naar *P. S.* (D. 4^v) lader Hr. Jens svare paa Peder Smids Forsikring om, at Skærsilden ikke findes i »hellige Skrift«, med en Henvisning til »Tantalus« (Tondalus) og Arnt Bussmand. I *T.* (S. 20) staar »in keyner bewerten schrift«, og dertil kan Præsten ud fra sit Standpunkt vel regne »Tondalus«²⁾, saa han ikke ved sin Replik begaar en ligefrem grov Fejl.

Paa et Par Punkter, hvor man kunde have ventet, at Originalen vilde have hjulpet os til den danske Teksts For-

¹⁾ Ikke blot »de sidste Profeter« er ganske uklart, men Tilføjelsen: »og Skriften Vidnesbyrd klarligen bær | altsammen hvorledes derom ere« forvirrer ydermere, da det udtrykkelig er sagt i det foregaaende, at der intet staar i N. T. om Tiende. *T.* har kun Henvisningen til Eberlins Büchlein »do werdt ihr wol die meynung finden, wie yhme ist«.

²⁾ »Tantalus« har der vel næppe staaet i den oprindelige danske Gengivelse, ti Tondalus var ogsaa vel kendt her i Norden. En svensk middelalderlig Oversættelse af den irske Ridders Henryk-kelse og »Aabenbarelse« leverede Jøns Budde i Naadendal (se Jøns Buddes Bok, utg. af O. F. Hultman, Helsingfors 1895 [Skrifter utg. af Sv. Litteratursällskapet i Finland XXXI]). Jfr. iøvrigt: Goedeke, Grundriss zur Gesch. d. deutschen Dichtung I². Dresden 1894. S. 44, 373.

klaring, sker det ikke; saaledes har *T.* intet, der svarer til den nysanførte Arnt Bussmand, der nævnes ved Omtalen af Skærsilden. — I Jetzerfortællingen udmaler *P. S.* (Pag. C. 1), hvorledes Dominikanerne holde Kirkefest i Anledning af, at Skrædderen har faaet Saarmærkerne: »De kimedede og gjorde rede tilforn | de stunge en Ringelsvans udaf det Taarn«. Glosen er ukendt, men kan næppe betyde en Stav med Bjælder (Kalkars Ordbog III, 602²) da Beskrivelsen her er alvorlig ment, formodentlig drejer det sig om en broget (ringet) Kirkefane. *T.* kan intet oplyse, da de anførte Linier er en Tilsætning i *P. S.* — Ligeledes er Peder Smids Replik (D. 3^v), paa Præstens Trusel om at klage over ham til Bispem, en Udvidelse af *T.*'s koncise: »Ich mags wol leiden«. *T.* har da intet, der svarer til »den hvide Hr. Jøss« hos *P. S.* At der hermed skulde være Tale om Jesus¹), synes mig ganske urimeligt. Man maa sikkert tænke paa en Datids Præmonstratenser (eventuelt Karmeliter, Cistercienser), der har kirkelig Jurisdiktion i de Egne, det danske Digt henlægges til. — Præstens følgende Replik, der har forekommet de danske Fortolkere saa betydningsfuld med Hensyn til Digtets Tidsbestemmelse, fordi den nævner et bestemt Aaremaal²):

»Skulde jeg sige Sandingen, som jeg véd,
det havde over tolv Aar vel sket«

er derimod en nøje Overførelse fra *T.* Men de 12 Aar har intet med et Kæremaal over luth. Kætteri at gøre. De refererer sig tydelig til Smedens Opfordring til Præsten om at sige Sandheden med Hensyn til Præstestandens virkelige Formaal. Herom (og om det faktiske Præstelivs Skavanker) siger Præsten, at han i mere end 12 Aar har vidst Besked,

¹) Helvegs Opfattelse (under Henvisning til den gamle Betegnelse »den hvide Krist«) i Ny kh. Saml. VI, 411 f., som Heise mærkelig nok slutter sig til (jfr. ogsaa Kh. Saml. 3. R. III, 196 Anm.).

²) Heise mener endnu i Kh. Saml. 3. R. III, 196, at der hentydes hermed til Peder Smids Kætteri, som var Præsten bekendt, og som han allerede for 12 Aar siden burde have »kæret over«.

og Haandværkeren kan derfor straks føje til: »Rigtig . . . det er altsaa sandt, hvad jeg har hørt fra Barnsben, at naar én bliver Præst, maa han sværge Bispen en Ed, at han skal lyve: male Djævelen sort, Himlen snæver« [for at faa Folk til at ofre]¹⁾. Selvfølgelig har 12 Aars Angivelsen nu ingen Betydning for Tidsbestemmelsen af det danske Digt — men heller ikke for Originalen, da den kun oplyser os om Præstens fingerede Ordinationstid.

Tilbage staar saa de to Punkter, hvor *P. S.* i teologisk Henseende har foretaget Ændringer af sit Forlag. Og denne ene skyldes maaske kun Ubehjælpssomhed eller Forglemmelse. Det drejer sig om Helligdagenes Højtideligholdelse ved Arbejdshvile. I *T.* er Standpunktet klart: de mange Festdage er jo kun indført, for at bringe de gejstlige Indtægt til Køkkenet. Nu vil snart en Del blive nedlagt, og iøvrigt er det tilladeligt at foretage nødvendigt Arbejde paa dem. Men klart og stærkt fremhæves: »den Suntag do versöhn dich mit got, den solt du heiligen«. Denne sidste, positive Belæring har *P. S.* strøget (E. 4^v). Jeg kan dog næppe tro, den danske Bearbejder i Spørgsmaalet Søndags-helg i Virkeligheden indtager et andet Standpunkt end den tyske Forfatter. (Iøvrigt maa det overhovedet siges, at hans Gengivelser af *T.*'s fortræffelige evangeliske Belæringer ingenlunde hører til det bedste i Oversættelsen. Navnlig her føles, hvor Rimeriet kan ødelægge Originalens Klarhed, Kraft og til Tider Varme). — Men som sagt, som Teksten lyder, betragter *P. S.* Søndagen som de andre hellige Dage.

Vigtigere er derimod den anden Afvigelse, der gøres med klar Bevidsthed og Tydelighed. I Stykket om Sakramenterne hedder det hos *T.* (S. 29): »es seyn nur drey«, og da Bonden forbavset spørger om de syv, svarer Haandværkeren atter: »Ja, yr ist nit mer«. Da der saa spørges: »hvilke er de tre«, svares: »Dye tauff, dye Buss, das sa-

¹⁾ Ganske i Lighed med, hvad der i Slutningen siges, at Bispen under Band har forbudt at sige Bønderne Sandhed (her om Ægteskab og »Gejstlighed«) jfr. *T.* S. 33, *P. S.* Pag. K. 3^v.

crament des altars«. — Men ligesaa klart hævder *P. S.* (J. 1) Totallet: der er »med Rette ikke uden to«, »flere end to er ikke til«; »det er Daab, forstaar mig nu | og Guds Legeme; da ere de to«.

Vi kan ikke opholde os her ved selve Lærespørgsmaalet. I Tyskland vedblev man længe at vakle mellem de to Opfattelser, fordi man paa den ene Side fastholdt, at Boden (Skriftemaalet) havde en bestemt gudsat »Skikkelse«, hvor Absolutionen som et virkeligt Guds Ord til os gav en faktisk guddommelig Naadegave, men paa den anden Side maatte navnlig Manglen af det ydre Tegn i »Boden« adskille den fra Daab og Nadvere, hvis Indstiftelse af Kristus ogsaa havde anderledes klar Skriftgrund¹⁾.

I Danmark synes der, trods denne Vaklen i Tyskland, tidlig at have været Enighed i Forstaaelsen. I hvert Fald optræder de samlede »Prædikanter« paa Herredagen i København 1530 endrægtig og med stor Afgjorthed med deres Lære om kun to Sakramenter, og allerede tidligere maa denne Opfattelse vel være fastslaaet i de to Brændpunkter Viborg og Malmø — i alt Fald i det første²⁾, eftersom Præ-

¹⁾ I det berømte Skrift om »det babylon. Fangenskab« 1520, hvor Luther kritiserer Romerkirkens Lære om 7 Sakramenter, fastholdes de 3, idet dog Bodens Særstilling betones, ligesom Luther allerede 1519 havde kaldt Daab og Nadvere »fürnemliche Sakramenten«. I sine Loci 1521 hævder saa Melancthon Totallet, men 1530 i Augsburgerbekendelsen optager han atter Boden blandt Sakramenterne og forsvaret det i Apologien. Sagligt, om end ikke formelt, er vel Stillingen den samme i Augsburgerbekendelsens ene Forlag, Schwabacher-Artiklerne (1529), der fremkom under Luthers Medarbejde, skønt Luther i sine to Katekismer kun fastholdt Daab og Nadver. I alt Fald fastslog Melancthon kun, hvad der i Praksis var godkendt. Anseelsen af Luthers Schmalkalder-Artikler (1537) har vel bidraget i stort Omfang til at sikre den siden almindelige Lærereform; Melancthon gik i 1551 i *Confessio Saxonica* over til Totallet igen. Men Usikkerheden paa dette Lærepunkt har saaledes været betydelig.

²⁾ Aage Sparres 7 Klageartikler (Dsk. Mag. III, 236 f.) nævner dem ikke, men P. Laurensens Malmøbog (Rørdams Udg. Fol. 30) viser dog, at Malmø-Skolen var ganske enig heri.

laternes Klageartikler 1530 »mod Mester Hans Tavsens og nogle andre Prædikanter, Luthers Disciple« fremhæver denne deres Lære i skarp Form (jfr. Art. 9: »De ere aleneste to Sakramenter, Daab og Guds Legeme, alle de andre ere Menneskenes løgnagtige Digt«¹). Nogen bestemt Vejledning til at fastslaa Tidspunktet for den danske Bearbejdelse af »Ein Gespräch«, kan dog ikke siges at fremgaa af den anførte Forskel. Dog bør det maaske betones, at *P. S.* ikke har den klare Sakramentdefinition, som Svaret paa Prælaternes Klageartiklers 9. Punkt giver. Man faar nu det Indtryk, at *P. S.* ikke ganske slaar sig til Taals med *T.*'s Definition (»Das heyst eyn sacrament, wo dye gotlich verheysung ewyger seligkeyt bey ist«), men Ordene er just ikke afgjort klare:

»Sakramente hedder fordi saa,
 hvor guddommelig Skikkelse i Evighed
 til vor Sjæls Salighed
 er hos denne Skikkelse ret«.

Hvis det sidste »Skikkelse« i Modsætning til det første skal betegnes »det udvendige Tegn«, er vi paa Vejen mod den københavnske Definition, men klart er den i hvert Fald ikke til Stede. Dette Punkt kunde da maaske tyde paa, at Oversættelsen er sket inden Herredagen 1530, der gav de danske Prædikanter deres dogmatiske Enhedspræg.

I Sammenhæng med dette dogmatiske Punkt, der maaske indeholder en vis Tidsbestemmelse, kan nævnes et andet, der tidligere har været betragtet som tidsbestemmende²) for *P. S.*, men som man nu ikke kan bygge paa, da det viser sig at være en blot Oversættelse. Jeg sigter til Peder Smids Udtalelse (B. 2^v): »Ingen er Lutherisk udi vor By, | vi have

¹) Se H. F. Rørdams Udg. af »Malmøberetningen« Kbhns. 1889, S. 36; Prædikanternes Forsvar for Artiklen S. 46: kun disse to er indstiftet af Kristus selv og har »udvendige Tegn«. Jfr. De kbhns. Artikler (Art. 18) S. 24.

²) J. Paludan: Kh. Saml. 4. R III, 718.

et Christeligt Levned af ny«. (*T.*: »Neyn, nit Lutherisch sunder Christisch«).

Det fremgaar af det udviklede, at enkelte af de Punkter, der tidligere fremdroges for at bestemme Tiden for *P. S.*'s Affattelse, ikke har nogen Værd. Alligevel kan man vel blive staaende ved det Resultat, som særlig Dr. Heise kom til, at det danske Digt er fremkommet c. 1530. Hele Situationen med de navngivne Mænd tyder paa den Tid, og Omtalen K. 3^v af Viborgbispens som residerende paa Hald Slot er stadig et fast Punkt. Heise¹⁾ viser, at Biskop Jørgen Friis først fra Nov. 1529 slog sig ned dér. Af Hensyn til Hr. Jens's Omtale af, at Bispens under Band har forbudt Præsten at sige Sandheden, antager Dr. Heise dog nærmest, at Affattelsestiden er noget senere (c. 1532), da dette formentlig skulde staa i Forbindelse med nyvedtagne Bispestatuter²⁾. Som før antydet, er denne Opfattelse af Bandforbudet usandsynlig; *T.* har den samme Passus, ganske vist uden udtrykkelig Nævnelse af Band (»ist mir auch verbotten, das ich den bawern nit sol die warheit sagen«), og sigter sikkert til Ordinationseden. Desuden vilde vi saa komme i Kalamitet med, at *P. S.* ikke omtaler de da faktisk foretagne Munkeudjagelser. Her er nemlig ogsaa et Punkt, der virkelig maa antages at turde gælde som tidsbestemmende. Hvis man var begyndt at udjage Klosterfolk, da *P. S.* oversattes, var der en glimrende Lejlighed til at forsvare det skete, men *P. S.* indskrænker sig til at opfordre til at »drive dem bort og lægge dem øde« (G. 2^v), og omtaler iøvrigt Tiggermunkene som værende i fuld Virksomhed med deres forhadte Terminering.

Det forekommer mig rimeligt, da der ikke er indarbejdet mindste Hentydning til de vigtige Begivenheder i København i Juli 1530, som jo ogsaa bragte Tidens satiriske Begavelser saa godt nyt Stof i de indkaldte fremmede Dok-

¹⁾ Kh. Saml. 3. R. III, 197 ff.

²⁾ Jfr. S. 200—1.

torer, og navnlig da, som før fremhævet, Sakramentlæren hos *P. S.* ikke bærer Præg af Prædikanternes klare Definition, at antage, at *P. S.* er blevet til forinden. I saa Fald er altsaa den mulige Tid stærkt begrænset (Nov. 1529—Juli 1530). Saavidt jeg kan skønne, er der intet i Digtet, der tyder derimod, medens Omtalen af Tiggermunkenes rolige Besiddelse af deres jyske Klostre bekræfter den.

Nu er det jo givet, at hele den fortræffelige Lokalisering i *P. S.* tilstrækkelig tydelig viser, at Oversætteren har hjemme eller er nøje kendt med nørrejyske Forhold, og Heises Formodning om, at han særlig maa have hjemme i Viborg Stift eller Salling, er meget sandsynlig¹⁾. Men, man kunde vel ogsaa med en vis Ret sige, naar Forholdet med *P. S.* er, som det nu viser sig at være, at der, for at bruge et mildt Udtryk, hørte en god Portion Dristighed til for at optræde med Digtets Lokalisering af tyske Historier under kendte danske Navne netop i selve de angivne Steders Nærhed. Det er muligt, det ikke har generet Forfatteren, der jo ogsaa klogelig har holdt sig dækket bag sin Straa-
mand, og vore Kilder er jo for sparsomme til, at nogen Efterretning om en Protest mod det er kommet til os. Men jeg kunde dog af Hensyn dertil fristes til at mene, at Oversættelsen er publiceret i det østlige Danmark, hvor man lettere vilde kunde tro de fortalte Historier, og da, som de andre, mindre Digte, vi har, i København under Herredagen²⁾. Dog maa jeg tilføje straks, at vi i det mindste er i det heldige Tilfælde at kunne hævde, at Hans Tavsens ikke kan have med dette at gøre, ti, selv om der blot havde været Rygter derom, vilde hans Fjender nok have vidst at

¹⁾ Heise antager Peder Thomesen fra Salling som Forfatter; J. Paludan har peget paa Reformatoren i Horsens, Peder Borgsmed, der jo baade er Nørrejyde og hedder Peder Smed, og om hvem det vides, at han digtede. Om andre Formodninger se Kh. Saml. 4. R. III, 719.

²⁾ Den ældste nu kendte Udgave er fra Hamburg 1559, trykt af den unge Johann Wickradt. Den er beskrevet af J. Paludan i Universitet-Jubilæets danske Samfunds Blandinger II, 1890, S. 4 ff.

drage dem frem i deres Angreb paa ham, som vi jo er saa heldige at have — om ikke før, saa 1533.

Tidligere har man tvistedes om, hvor megen Vægt der kunde lægges paa, at Digtets Forfatter et Par Steder betegner sig som Lægmand. Da dette nu ogsaa findes i Originalen, er der ingen Grund til længere at tale herom. En studeret Mand er han sikkert i hvert Fald. Derimod kunde man opkaste det Spørgsmaal: hvor har han faaet fat paa Originalen; men en Besvarelse herpaa er jeg ikke i Stand til at give; Mulighederne er for mangfoldige. Kun saa meget kan siges, at en Undersøgelse af Universitetsmatriklen fra Erfurt¹⁾ viser, at ingen danske Studenter har opholdt sig dér i de Aar, der kan være Tale om. Ad den Vej vil vi altsaa ikke kunne forstyrre »Peder Smids« Anonymitet, men han er maaske ogsaa nu bedst tjent med, at den vedbliver at dække ham.

¹⁾ Matriklen er udgivet af Weissenborn i Akten der Erfurter Universität, I—III, Halle 1881—99 (Geschichtsquellen der Prov. Sachsen VIII). Overhovedet var Universitetet i Erfurt dengang ganske i Forfald.